

האם ניתן להגיע ליציבות מול איראן גרעינית?

למעלה: טיל קרקע-קרקע איראני שיהאב 2,
למטה: הכור האיראני בבושהר | רמות חוסר
היציבות והסיכון הטמונות בהתחמשות
גרעינית כמזרח התיכון גבוהות לאין שיעור
מאשר שיווי המשקל הגרעיני שבין ארה"ב
לבריה"מ במלחמה הקרה

סא"ל (מיל") רון טירה

איש עסקים וחוקר בתחומי צבא
וביטחון. משרת במילואים במחלקת
תכנון המערכה של חיל האוויר

יש הטוענים שאם איראן תשיג נשק גרעיני, ניתן יהיה להשיג עימה שיווי משקל המבוסס על הרתעה, בדומה לשיווי המשקל שהשיגו ארה"ב ובריה"מ במלחמה הקרה. בחינה מעמיקה ומקצועית יותר מגלה שבמקרה של איראן הנחות היסוד של המלחמה הקרה פשוט אינן מתקיימות

מבוא

הדרגתית או התקפת הדגמה גרעינית, אך אלה לא הפכו לציר העיקרי של האסטרטגיה הגרעינית.

האם ייתכן MAD לעניים?

תפיסת ההשמדה ההדדית המובטחת (MAD) נשענת על שרידות היכולת הגרעינית (survivability), כך שניתן לספוג מתקפה גרעינית ועדיין להחזיק ביכולת מכה שנייה. השרידות הזאת מושגת בשתי דרכים: ראשית, באמצעות יתירות מספרית. ואכן ב"עידן הליבה" החזיקו מעצמות העל בעשרות אלפי ראשי נפץ גרעיניים. שנית, באמצעות פלטפורמות בעלות שרידות גבוהה כמו צוללות גרעיניות למים עמוקים המסוגלות לשהות מתחת לכיפת הקרח של הקוטב, צי מפציצים ששהו באוויר ברצף של טיסות חובקות עולם וטילי קרקע-קרקע ממוגנים או ניידים. כך הובטחו שני יסודות: המודיעין אינו מסוגל לאתר בכל רגע את כל הפלטפורמות של היריב; וגם כשפלטפורמה מאותרת, קשה לעיתים להשמידה.

ארה"ב ובריה"מ למדו שישנם תנאים נוספים שנחוצים כדי לאפשר את המכה השנייה. ראשית, דרוש ריחוק גיאוגרפי בין הצדדים. משבר קובה נבע במידה מסוימת מהעובדה שהצבת טילים בקרבת ארה"ב עלולה הייתה לקצר את זמן ההתרעה ולהגביל את המכה השנייה האמריקנית (לפחות ככל שמדובר בפיקוד ובשליטה ובתגובה משטח ארה"ב עצמה). שנית, דרושה יכולת לזהות את המתקפה. במקרה של מעצמות על, רק שיגור מסיבי של אלפי כלי נשק עשוי להביא להשמדת היכולות הגרעיניות של היריב. לשיגור כזה יש חתימה גבוהה המאפשרת התרעה.

אך מה קורה כשהצדדים הם שחקנים אזוריים החסרים את הממדים ואת המשאבים שתוארו לעיל? האם ייתכן MAD למדינות שדלות במשאבי גרעין?

ניקח מצב היפותטי שבו שני שחקנים אזוריים חצו את הסף הגרעיני, וברשות כל אחד מהם פצצה גרעינית בודדת. הפצצה אינה נישאת בצוללת גרעינית יקרה המשייטת מתחת לכיפת הקרח הארקטית, אלא מאופסנת בבונקר בלב המדינה. למצב הזה יש שתי תוצאות: האיתור המודיעיני של הפצצה הבודדת של היריב הופך למשימה בת השגה; והשמדתה במכה ראשונה⁴ (ומכאן שנטילת יכולת המכה השנייה מהיריב) הופכת למשימה בת ביצוע.⁵

כתוצאה מכך צריך כל צד להביא בחשבון את האפשרות שהאויב איתר את הפצצה שלו ועלול לתקוף ראשון, ולפיכך עליו להקדים ולתקוף את האויב.⁶ המשחק הזה מכונה "השתמש או שתאבד" (Use it or lose it), ונוצרים בו תמריץ לתקוף ראשון ותוואי הסלמה.⁷ האופציה של מכה ראשונה אינה ריאליסטית כשלכל צד יש

האפשרות שאיראן תשיג נשק גרעיני מעלה אצל גורמים שונים מחשבה שמדובר בשינוי שניתן להכילו, שכן אפשר, לטענתם, להשיג מאזן הרתעה יציב מול איראן - בדומה לשיווי המשקל הגרעיני שבין ארה"ב לבריה"מ במלחמה הקרה. במאמר הזה אני טוען שזוהי טעות, ושרמות חוסר היציבות והסיכון הטמונות בהתחמשות גרעינית במזרח התיכון גבוהות לאין שיעור. זאת, בין היתר, אם יוצאים מתוך הנחת העבודה שהתגרענות איראן תוביל להתגרענות שחקנים אזוריים נוספים כמו סעודיה, מצרים, טורקיה ועוד.

במאמר מוזכרים מודלים מתורת המשחקים. מודלים כאלה היו חלק מהבסיס להמשגתה ולעיצובה של האסטרטגיה האמריקנית במלחמה הקרה¹ ולתפיסות שפיתחו רוברט מקנמרה, תאגיד ראנד (Rand Corporation) ואחרים. למודלים האלה יש מעמד ייחודי, שכן בתחום הגרעין כמעט שלא קיים ניסיון אמפירי-מעשי שהוא מקור ידע טוב יותר מהמודל.² השימוש במודלים עשוי להיות מסד ידע חשוב ולשפר את ההבנה ההדדית בשיח עם ארה"ב.

המלחמה הקרה הגרעינית - רעיון פשוט

ניתוח האסטרטגיה הגרעינית שבה מתמקד המאמר מתייחס ל"עידן הליבה" של המלחמה הקרה, מאמצע שנות ה-60 ועד לשנות ה-80 של המאה הקודמת. הרעיון המכונן של "עידן הליבה" היה הרתעה גרעינית הדדית, שבבסיסה יכולת המכה השנייה. הנחת היסוד היא שלשני הצדדים יש יתירות גרעינית עצומה, כך שגם אם צד אחד יוזם מתקפה גרעינית על הצד האחר, עדיין נותרת בידי הצד המותקף יכולת שיווית מספקת כדי להשמיד לחלוטין באמצעות מכה שנייה את הצד היוזם. לכן ההשמדה הגרעינית של שני הצדדים מובטחת (MAD - Mutually Assured Destruction), והנשק הגרעיני הופך לאמצעי שאין עושים בו שימוש.

התקופה שקדמה ל"עידן הליבה" התאפיינה בלמידה ובהסתגלות להגיון הנשק החדש. כך, למשל, גובשה אסטרטגיית הגמול המסיבי (Massive Retaliation) בשנות ה-50 וננטשה לאחר זמן לא רב בשל חוסר מעשיותה. בהמשך תרם משבר קובה לפיתוח כללי משחק מוסכמים.

לאחר "עידן הליבה" ניסה ממשל רייגן להחליף את פרדיגמת ההרתעה הגרעינית בתפיסה של ניצחון במלחמה גרעינית, למשל באמצעות פרויקט "מלחמת הכוכבים" (SDI).³ גם ב"עידן הליבה" היו רעיונות שחרגו מה-MAD, כמו השימוש בנשק גרעיני טקטי, תקיפות גרעין נגד צבא בלבד (counterforce), הסלמה גרעינית

50 צוללות גרעיניות,⁸ אך המשחק אינו יציב כשלכל צד בונקר ובו פצצות בודדות, ויש היתכנות למכה ראשונה. במציאות המזרח תיכונית לא תמיד יתקיים הריחוק הגיאוגרפי הדרוש שיאפשר מכה שנייה, כמו, למשל, בין איראן לסעודיה (לפחות בהיבט של הקרבה לפיקוד ולשליטה ולהפעלת המכה השנייה משטח המדינה המותקפת). השיגור גם לא חייב להיעשות משטח המדינה התוקפת, אלא יכול להיעשות ממדינה כושלת הסמוכה למדינה המותקפת, לדוגמה תקיפה איראנית משטח עיראק נגד סעודיה, מסודן נגד מצרים או מלבנון נגד ישראל. הפיקוד, השליטה וכלי הנשק הגרעיניים של מדינות בעלות יכולת גרעינית מצומצמת ניתנים להשמדה באמצעות תקיפת מספר קטן מאוד של מטרות. לכן - בניגוד למעצמות על שתקיפתן אפשרית רק בשיגור "תעשייתי" של אלפי טילים ומפציצים - במקרה האמור מכה ראשונה אפשרית גם באמצעים בלתי שגרתיים, שלא יאפשרו זיהוי מקדים של המתקפה ויקטינו את יכולת המכה השנייה. כך, היפותטית, גם שחקן מדינתי מסוגל לתקוף במכה ראשונה מספינה אזרחית הסמוכה לחוף המדינה הנתקפת (הטיל הרוסי Club K נועד לשימושים כאלה) או לתקוף באמצעות פצצת מזוודה או פצצת מכולה (קונטיינר).

הפיקוד, השליטה וכלי הנשק הגרעיניים של מדינות בעלות יכולת גרעינית מצומצמת ניתנים להשמדה באמצעות תקיפת מספר קטן מאוד של מטרות

האתגר הרב־צדדי

"משחק השפן" (שבאנגלית נקרא Chicken Game) הוא מודל שבו שני נהגים נוהגים את רכבם במסלול התנגשות שיביא להשמדת שניהם, אך הראשון שיסטה הצידה יפסיד, וזה שידבק במסלולו עד לאחר שיריבו יסטה - ינצח. המשחק הזה מעודד הידברות שתאפשר לשניהם לפנות לצדדים בו זמנית (כפי שהיה במשבר הטילים בקובה). אך כיצד ננהג אם חמישה נהגים דוהרים ברכביהם מכיוונים שונים לעבר הצומת? ומהי האסטרטגיה הנבחרת כשאננו יודעים אם כמה מהם מתואמים ביניהם? במצב כזה קשה יותר לנתח את האסטרטגיה של כל נהג ולהגיע לשיווי משקל.

עתה נשלב בין דלות המשאבים ובין הרב־צדדיות: ניקח חמישה שחקנים, שלכל אחד מהם רק ארבע פצצות גרעין המאופסנות בבונקר בלב מדינתו. כדי להשיג שיווי משקל על כל שחקן להעריך שאף לא אחד מארבעת השחקנים האחרים מעריך (בצדק או בטעות) שהוא מסוגל או מעוניין להנחית מכה ראשונה על יתר השחקנים או על חלקם. כלומר, כל אחד מחמשת השחקנים צריך לבצע הערכה סובייקטיבית של איכות המודיעין, של היכולות ושל האסטרטגיות של ארבעת האחרים (על סמך מידע חלקי) ולאורן

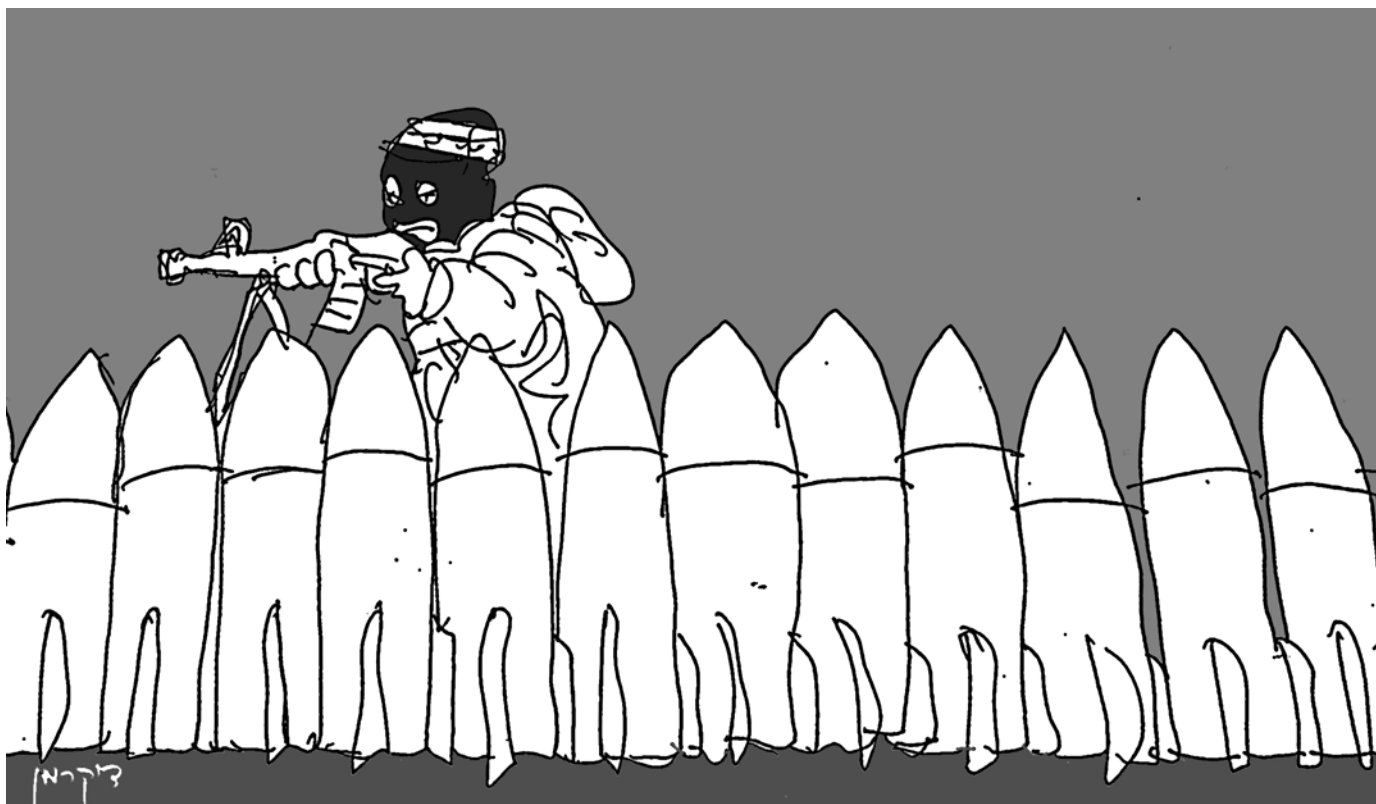
לקבוע את האסטרטגיה העצמית שלו. מכאן שמדובר בהערכה של לכל הפחות 25 אסטרטגיות שונות. וכדי להשיג יציבות יש צורך שכל אחת ואחת מהאסטרטגיות האמורות תוביל למסקנה שאין להשתמש בנשק גרעיני.

מצב כזה נקרא משחק בייסיאני (Bayesian game). תורת המשחקים מלמדת שקשה להשיג שיווי משקל במשחק בייסיאני המבוסס על הערכה סובייקטיבית של אסטרטגיות השחקנים האחרים וכשהמשחק דינמי ורב־צדדי.

מהרגע ששחקן מנסה להנחית מכה ראשונה נגד שחקן מסוים, קיים חשש לעירוב שחקנים נוספים בלחימה הגרעינית - גם אם כוונתם להימנע מהתערבות. להלן ההסבר: נניח שאיראן מעריכה (בצדק או בטעות) שהיא יודעת היכן נמצאים כלי הנשק או הפיקוד והשליטה הגרעיניים של סעודיה ושהיא מסוגלת לתקוף מקרבה גיאוגרפית או באמצעים בלתי שגרתיים כך שסעודיה לא תוכל להגיב. במילים אחרות: היא מעריכה שיש לה יכולת מכה ראשונה. אם לסעודיה המוכה וההמומה תיוותר בכל זאת יכולת גרעינית שיווית, קשה לנתח כיצד היא תעשה בה שימוש. אין להוציא מכלל אפשרות שסעודיה תגיב נגד כל השחקנים במשחק. זאת הן בשל קושי אפשרי לזהות מי בכלל תקף את סעודיה והן בשל אסטרטגיות מורכבות יותר שבהן שחקן שכבר נפגע מנשק גרעיני מעוניין להחליש את כל השחקנים האחרים. יתרה מזאת, אם ניקח שחקן גרעיני ניטרלי לכאורה לתקיפה איראנית נגד סעודיה, טורקיה למשל, הרי שקבלת ההחלטות שלו קשה לחיזוי. מהי התמונה שתיווצר בטורקיה? מי תקף את סעודיה ולפי איזו אסטרטגיה? האם המודיעין הטורקי יעריך שזהו אירוע מבודד או חלק ממהלך נרחב יותר? כיצד יעריך את המודיעין, את היכולות ואת האסטרטגיות של יתר השחקנים? ההערכות וההחלטות יתקבלו בתנאים של לחץ ושל חוסר ודאות וייתכן שבתוך דקות, כך שמרחב המיסקלקולציה הוא משמעותי.

המשחק הרב־צדדי הופך למורכב עוד יותר כשמביאים בחשבון גם שחקנים לא גרעיניים. ארה"ב עשויה לנסות לבלום את התפשטות הנשק הגרעיני באמצעות הצעת מטרייה גרעינית למדינות שלא יתגרענו, וייתכן ששחקנים אזוריים שיתגרעו - למשל, מצרים וסעודיה - יעניקו מטרייה לשחקנים כגון כוויית, בחריין ותימן. כפי שיוסבר בהמשך, מטרייה גרעינית היא הסדר שאמינותו מוטלת בספק, ולכן ניסיון המלחמה הקרה ממדינות כמו מערב־גרמניה מלמד שנדרשים "תימוכין" אובייקטיביים שיבטיחו שמעניק המטרייה הגרעינית והחוסה תחתיה יימצאו באותה הסירה, כך שמעניק המטרייה הגרעינית אכן יעמוד בהבטחתו. התימוכין שנחשבו לאמינים ביותר היו הצבה של נשק גרעיני בשטחה של המדינה החוסה תחת המטרייה, כמו הצבת נשק גרעיני אמריקני בגרמניה.⁹ כך, איום סובייטי על מערב־גרמניה הפך לאיום על מצבור גרעיני אמריקני, ואמינות ההתחייבות האמריקנית לגרמניה קיבלה חיזוק אובייקטיבי.

לכן השחקנים הלא־גרעיניים עלולים לגרום לתוצאות מסוכנות: צבאית - הם עלולים להביא להצבה מוקדמת של כלי נשק גרעיניים בשטחם; פוליטית - הם יביאו לכינונה של מערכת בריתות הגנה המזכירה את אירופה שלפני מלחמת העולם הראשונה. מערכת

על מידת העניין הפוטנציאלי של בריה"מ בצרפת. ההנחה הייתה שדי ביכולת לפגוע בכמה ערים מרכזיות בברייה"מ כדי להתריע אותה מליצור איום קיומי על צרפת ("הרתעת החזק על ידי החלש"). האם איראן תוכל לפתח יכולת "השמדה מספקת" כלפי ארה"ב? האם יכולת לפגוע במספר קטן של ערים מספיקה כדי להבטיח שארה"ב לא תפעל נגד איראן כפי שפעלה בקוסובו ובעיראק? האם איראן תחזיק ביכולת גרעינית מספקת כדי שבמתמטיקה האמריקנית לא יהיה זה הגיוני מבחינת ארה"ב להסתכן בהתערבות צבאית בסכסוכים שאיראן מעורבת בהם?

יש להדגיש כי כדי להרתיע את ארה"ב איראן אינה זקוקה בהכרח ליכולת בליסטית בין-יבשתית. כדי להשיג יכולת לאיים על מספר קטן של מטרות אמריקניות די בנשק המשוגר מספינת סוחר או הנישא במזוודה או במכולה. ניתן גם להזכיר את הנוכחות הנבנית של חיבאללה בדרום אמריקה ובמקסיקו.

"הכרבור השחור" נגד ג'ון נאש

שיווי משקל נאש (Nash Equilibrium) הוא תפיסת פתרון (solution concept) שבה כל שחקן מכיר את האסטרטגיה של השחקנים האחרים, ומסקנתו היא שלאור האסטרטגיות של האחרים עליו להמשיך לדבוק באסטרטגיה הנוכחית שלו. כל השחקנים מגיעים למסקנה הזאת ודבקים באסטרטגיה הנוכחית שלהם, וכך נוצרת יציבות מתמשכת. שיווי משקל נאש הוא למעשה הבסיס האסטרטגי שלפיו נוהלה המלחמה הקרה הגרעינית. ואכן, חרף העובדה שהסובייטים לא השתמשו בדרך כלל במונח MAD, הם חלקו פרדיגמה משותפת עם האמריקנים באשר

כזאת עלולה לגרום להתלקחות בלתי נשלטת כתוצאה מאירוע מקומי שחשיבותו מוגבלת.

גם התנהגות השחקנים הלא גרעיניים עלולה להשתנות. למשל, כיום רואה סוריה בנשק הכימי שבידיה את מדרגת ההסלמה הגבוהה ביותר, מעין נשק יום הדין למדינות לא גרעיניות. לכן, ומחשש לתגובה ישראלית, לא השתמשה סוריה בנשק כימי גם במצבי משבר חמורים. אך אם סוריה תחסה תחת מטרייה גרעינית איראנית, היא עלולה להעריך (בצדק או בטעות) שישנן דרגות הסלמה גבוהות יותר מנשק כימי, ואלה ירסנו את תגובת ישראל אם סוריה תעשה שימוש מסוים בנשק כימי. כך עלולה לעלות הסבירות לשימוש בנשק כימי או רדיולוגי. השיקול הזה נכון גם למדינות גרעין שעשויות להעריך כי חופש הפעולה הכימי והרדיולוגי שלהן התרחב בשל קיומן של מדרגות הסלמה גבוהות יותר המרסנות את תגובת היריב.

הניסיון הצרפתי

צרפת לא חשה בנוח עם המטרייה הגרעינית שארה"ב העניקה לאירופה, שכן היא התקשתה להאמין שארה"ב תקיים את חלקה ותתקרב באופן וולונטרי לסף ההשמדה הגרעינית. לשיטתה של צרפת, אין זה רציונלי למדינה להיכנס באופן מודע למלחמה גרעינית רק בשל הבטחה למדינה אחרת.

לכן שאפה צרפת להרתיע את בריה"מ בעצמה, אך בשל חוסר הסימטריה בין המדינות היא לא יכלה להשיג מאזן MAD. התפיסה החלופית שפיתחה הייתה "השמדה מספקת" (Sufficient Destruction).¹⁰ על פי הרעיון הזה, מאחר שהאינטרס של הסובייטים בצרפת הוא מוגבל, די לצרפת ביכולת להסב נזק שיעלה

למשמעות הנשק הגרעיני.¹¹ למעשה, שיווי המשקל של המלחמה הקרה התבסס על שותפות פרדיגמטית בין היריבים: שניהם חייבים להאמין במעין MAD כדי שיתקיים. שני הצדדים ראו בנשק הגרעיני את נשק יום הדין, שאין לעשות בו שימוש בנסיבות אחרות, ומכאן שהשימוש שלו הייתה מאוד מוגבלת.

ולא רק ששני הצדדים סברו שלא ניתן להרוויח ממלחמה גרעינית, אלא שלאחר משבר קובה אף אחד מהם לא ניסה לפתח אסטרטגיה רצינית למינוף הנשק הגרעיני באופן עקיף (ללא שימוש בפועל) כדי שישמש כלי לצבירת הישגים במשברים קונוונציונליים. אחרי קובה נמנעו מעצמות העל הגרעיניות מלאתגר זו את זו במישרין, והחיכוך האלים של המלחמה הקרה נותב לעולם השלישי.

כתוצאה ממשבר קובה הסכימו שני היריבים על חיוניות השקיפות האסטרטגית שלהם ולתקשורת ישירה שתאפשר את השקיפות הזאת. כך הוקם "הטלפון האדום" (Moscow-Washington Hotline). ואכן בתקופה שבין קובה לבין פיתוח "מלחמת הכוכבים" ניתן למנות רק אירועים ספורים שבהם נוצר איום על שיווי משקל נאש: אי-הבנה של שחקן את אסטרטגיית משנהו או הסלמה לאור התפתחויות חדשות (עם האירועים האלה נמנים, למשל, תרגיל Able Archer 83, שבו ראו הסובייטים - בטעות - הכנות למתקפה גרעינית אמריקנית ומלחמת יום הכיפורים).

נטיית הטבעית של איראן היא ליצור מצבי ביניים אפורים, ללכת על הסף, להתריס ביד אחת ולוותר באחרת

"ברבור שחור" (Black Swan) הוא כינוי לסיטואציה חמורה שלא נכללה בספקטרום האפשרויות שהובאו בחשבון. ברבור שחור הוא תופעה מוכרת גם בתחום הלוחמה, כשיריב דינמי ומסתגל מפתח תפיסת עימות שאותה לא צפה יריבו. ברבור שחור הוא היפוכו של שיווי משקל נאש, שכן הוא כרוך בערעור הפרדיגמה היריבה ולא בשותפות פרדיגמטית בין יריבים.

איראן מצטיינת בפיתוח "ברבורים שחורים". כך, למשל, תפיסת הביטחון המערבית מדברת על התמודדות עם יריבים מדינתיים החמושים במיטב האמל"ח או עם יריבים לא-מדינתיים המסוגלים להפעיל חוליות קטנות החמושות בנשק קל. חזבאללה הוא "ברבור שחור". זהו ארגון לא-מדינתי שאינו פגיע כמו מדינה, אך החמוש בנשק בליסטי איכותי ובכמויות העולות על אלה העומדות לרשות מרבית חברות נאט"ו. איראן תקפה את פרדיגמת המלחמה שלנו בהציגה פרוקסי הנהנה מהיתרונות של היותו לא-מדינתי (כמו היעלמות), אך המסוגל לתקוף באש אסטרטגית בעצימות שאינה בהישג ידן של מרבית המדינות המתועשות.

ואכן, איראן אינה נוטה להיות שותפה פרדיגמטית של יריביה, אלא להפך, האסטרטגיות של איראן נוטות לתקוף את הפרדיגמה

היריבה. זאת באמצעות סדרות משברים והליכה על הסף, נקיטת צעד מתריס והעברת כדור ההסלמה ליריב (ולעיתים היריב "הרציונלי" ו"האחראי" שואף למנוע הסלמה ולכן משלים עם ההתרסה), יצירה מכוונת של מצבי ביניים לא ברורים, פעולה מחוץ לספקטרום התוכניות והתפיסות של היריב, עמימות מכוונת בנוגע לעמדות האיראניות, שינוי עמדות תכוף, ערעור הנחישות והאמינות האסטרטגית של היריב, גישה עקיפה, שימוש בשליחים ועוד. איראן מתמחה ביצירת קווי פעולה שאותם אין יריביה תמיד מצליחים לזהות: למשל, ניתן לומר שאיראן מתקרבת לניצחון במלחמה נגד ארה"ב על ההגמוניה בעיראק - מלחמה שבשל אופיה העקיף והרב-ממדי רבים בארה"ב כלל לא זיהו שהיא מתרחשת. בפרדיגמה האמריקנית מלחמה היא הפעלה תחומה בזמן ובמרחב של אמצעי לחימה הנשענת על ארגון, על משאבים ועל לוגיסטיקה. בעיני האיראנים המלחמה על עיראק היא מאבק ארוך טווח ומתמשך להתשת הרצון הפוליטי והציבורי האמריקני ולפירור המערכת העיראקית, קירובה והפחדתה באמצעות קשת רחבה של אמצעים בלתי שגרתיים ועקיפים.

ספקולציות כיצד תנהג איראן גרעינית אינן נושא נוח להערכה, שכן לכאורה הכול אפשרי, ולא ניתן להוכיח טענה כלשהי. אך מהתבוננות בדרך שבה איראן מנהלת את ענייניה, לא בטוח שהיא מועמדת טבעית לשותפות פרדיגמטית מסוג המלחמה הקרה הגרעינית. לכל הפחות, יש להביא בחשבון את האפשרות שאיראן תהיה יצרן סדרתי של "ברבורים שחורים".

איראן דומה למתאבק סומו המתחנך בריציפות עם יריבו, מפעיל לחצים במקומות שונים ומחפש לאורך זמן את ההזדמנות להתקדם עוד צעד קטן ולהוציא את היריב משיווי משקל - ולו רגעי. עצם ההתחככות המתמשכת מקנה לאיראן יתרון באפשרות לזהות ולנצל נקודות יתרון שיתפתחו בחיכוך, להתיש את היריב ולערער את רצונו. בעשותה כן איראן חושבת מחוץ לקופסה ומנצלת את כל אמצעי העוצמה הלאומית. מתוך דפוס ההתנהגות הזה של איראן ייתכן שהיא תמצא את הדרכים המקוריות להפוך את הנשק גרעיני למכשיר אסטרטגי לקידום מטרותיה, ואפילו אם לא תהיה הראשונה לתקוף בנשק גרעיני.

איראן אינה מועמדת טבעית לראות בגרעין מכשיר של הכול-או-לא-כלום. נטייתה הטבעית היא ליצור מצבי ביניים אפורים, ללכת על הסף, להתריס ביד אחת ולוותר באחרת. היצירתיות האיראנית רבה, והיא בוודאי תמצא דרכים מקוריות למינוף הנשק הגרעיני. להלן כמה דוגמאות היפותטיות להמחשה. איראן יכולה להשתמש בנשק גרעיני גם באמצעות הצהרות או הכנות להפעלה בעיתוי נבחר. היא עשויה לערער את יריביה בסדרות משברים הכרוכים בהליכה על הסף הגרעיני. היא עשויה להשפיע על משברים אם תבצע ניסוי גרעיני בשטחה בעת משבר או פיצוץ מחוץ לאטמוספירה מעל למרחב משבר. אם כוחותיה יהיו מעורבים בלחימה קונוונציונלית, עשויה איראן לפרוס נשק גרעיני במרחבי הלחימה וכך להעלות את רמת הסיכון למעצמה זרה השוקלת התערבות, מחשש שהמעצמה המתערבת עצמה תפגע בטעות בנשק הגרעיני. ואכן יש לבחון אם ארה"ב תוכל לשחזר מבצע דומה לשחרור כוויית אם בשטח העירוני

תוחזק פצצה גרעינית. כך עשוי הנשק הגרעיני לשמש מגן פסיבי לפעילות קונוונציונלית, וזאת לאחר שהתגרענות איראן עלולה להפוך אותה לנועזת יותר וישירה יותר בעימותים תת-גרעיניים. יתר על כן, מטרייה גרעינית עשויה ליצור את התנאים לשימוש מסוים בנשק כימי ורדיוולוגי ואף לצעד מרחיק לכת אך עדיין מרוסן כמו פיצוץ גרעיני בשטח לא מיושב של מדינה יריבה.

להליכה על הסף הגרעיני עלולות להיות שתי תוצאות מנוגדות: האחת, שמשברים עלולים לצאת משליטה ולהידרדר ללוחמה גרעינית. וההפוכה, שהעלאת הסיכונים הכרוכים במשברים תגרום לכך שישראל וארה"ב, בהיותן מדינות "שקולות ואחריות", ייסוגו מאתגרים. הדעה הרווחת עשויה להיות שהאינטרס הספציפי העומד בלב המשבר המסוים אינו שווה הסתכנות באירוע גרעיני.

איראן גם מנצלת זנב ארוך של גרורות הנתונות לדרגות השפעה שונות: מרוחקות מספיק שאיראן לא תישא באחריות למעשיה, אך קרובות דיין לשרת את האינטרס האיראני. אומנם העברת נשק גרעיני לגורם זר היא צעד מרחיק לכת, אך איראן מסוגלת להטמיע שרשרת פיקוד איראנית (סמויה) בגופו של שלוח. וכאמור, במשחק גרעיני העברת נשק כימי או רדיוולוגי לשלוח עלולה להיות כפופה לפחות מעצורים. ואכן ייתכן שאיראן תעריך (בצדק או בטעות) ששימוש בשלוח לא-מדינתי יכול ליצור אירוע בלתי קונוונציונלי ש"אין לו כתובת חזרה".

סיכום: "הברבור השחור" הגרעיני

יותר משהיו ארה"ב ובריה"מ יריבות גרעיניות, הן היו שותפות גרעיניות - שותפות פרגמטיות החושבות בתוך הקופסה, ובדרך כלל בקופסאות דומות, תחומות וישירות. שתיהן ראו בעיקר שני צדדים למשחק.¹² שתיהן הכירו בשני מצבים גרעיניים דיכוטומיים: הכול-או-לא-כלום - שלום גרעיני או מלחמה גרעינית כוללת. לכן שתיהן הסכימו שהנשק הגרעיני למעשה אינו בר שימוש. ולאחר משבר קובה הכירו שתיהן בחשיבות השקיפות וההבנה ההדדית.

הודו התגרענה כשהייתה דמוקרטיה בוגרת. לאחר שפקיסטן התגרענה, היא "זכתה" (מרצונה או שלא) בחונכות אמריקנית נוקשה, לעיתים כוחנית. צפון-קוריאה התגרענה בפיקוח סיני קשוח וממילא היא מפגינה שאיפות אזוריות צנועות. אך אם איראן תתגרען, היא תעשה זאת לבדה ובדרכה שלה.

אם איראן תתגרען, ובמיוחד אם בעקבותיה יתגרעו גם שחקנים אזוריים נוספים, ייווצר משחק חדש שכמותו טרם ראינו. אין מקום להשוואה בין שתי מעצמות העל במלחמה הקרה ובין מערכת רב-צדדית המשלבת כמה שחקנים אזוריים בעלי יכולת גרעינית גולמית. ואין מקום להשוואה בין השותפות הפרדיגמטית האמריקנית-סובייטית לבין אגם "הברבורים השחורים" האיראני.

כל זאת בטרם הזכרנו מתחים אחרים המאפיינים את המזרח התיכון, כמו משטרים לא יציבים והסכנה שנשק גרעיני ייפול לידי גורמים מהפכניים, שחקנים מדינתיים עם מתחים פנימיים שאינם נוהגים בדרך קוהרנטית ובעיות של שליטה אזרחית בצבא.

היבט קריטי אחר הוא העובדה שבמזרח התיכון איום קיומי לא חייב להיות על מדינה אלא יכול להיות על המשטר. ובדומה לאסטרטגיה

הגרעינית הפקיסטנית, ייתכן שאיום על המשטר של מדינה גרעינית או חתרנות בהיקף נרחב יוגדרו קזוס בלי גרעיני.¹³ והשילוב בין מטריות הגנה גרעיניות לבין שאלת היציבות של המשטרים עלול ליצור תרחיש שבו חתרנות איראנית נגד משטר במדינה לא גרעינית תיצור דילמות מורכבות לפרוטקטור הגרעיני שלה. זאת בשעה שלמשטר המאויים יש אינטרס להחרף את המשבר לצבעים של שחור ולבן, שכן בגוונים של אפור עלולה המטרייה להתפוגג.¹⁴ לכן אם תתגרען איראן, עלולה מכפלת חוסר היציבות וחוסר הוודאות להניב את אחד הפרקים המסוכנים ביותר בהיסטוריה האנושית.

הערות

1. למעוניינים ברקע כללי על תורת המשחקים ועל האופן שבו השפיעה על האסטרטגיה הגרעינית מומלצים, בין היתר, שלושת הספרים הבאים: Thomas S. Schelling, *The Strategy of Conflict*, Harvard University, Cambridge Massachusetts, 1980; Lawrence Freedman, *Deterrence*, Polity Press, Cambridge, 2005; Herman Kahn, *Thinking About the Unthinkable*, Horizon Press, New York, 1962.
2. הנרי קסינג'ר, *דיפלומטיה*, הוצאת שלם, ירושלים, 2007, עמ' 586-587.
3. ה-Strategic Defense Initiative הייתה יוזמה לפיתוח אמצעי יירוט שיסכלו ניסיון סובייטי לפגוע בארה"ב.
4. הכוונה במונח "מכה ראשונה" היא למכה הנוטלת מהצד האחר את יכולת המכה השנייה כך שאינו יכול להגיב גרעינית. המונח אינו מתאר את עצם השימוש הראשון בנשק גרעיני.
5. על סמך תובנות המלחמה הקרה, הנחת העבודה היא שתקיפה נגד נשק גרעיני תבוצע בעצמה באמצעות נשק גרעיני, וזאת הן בגלל הרצון להשיג חדירה מרבית (לבונקר או לסילו), הן בגלל הרצון לפגוע בנשק שמיקומו המדויק אינו ידוע (במקום כלשהו בבסיס צבאי או אף בעיר) והן בגלל הרצון להשמיד כמה פלטפורמות בתפוצת (כמו השמדת כמה כלי שיט בנמל).
6. את העמדה הזאת הביע אפילו שר ההגנה של ארה"ב רוברט מקנמרה. הוא שטען כי יכולת מכה ראשונה היא גורם מערער יציבות היוצר תחרות סביב השאלה מי יתקוף ראשון. ראו: Scott Douglas Sagan, *Moving Targets: Nuclear Strategy and National Security*, Princeton Press, New Jersey, 1989, p. 32.
7. Austin Long, *Deterrence from Cold War to Long War*, Rand Corporation, Arlington, 2008, p. 26.
8. להרחבה על חשיבות ההרוויה הכמותית והיתירות להשגת יציבות גרעינית ראו, למשל: Robert Ayson, *Thomas Schelling and the Nuclear Age*, Frank Cass, New York, 2004, pp. 67-68.
9. ראו, למשל, קסינג'ר, עמ' 578.
10. ראו, למשל: Alain Peyrefitte, *C'était de Gaulle*, Gallimard, Paris, 2002.
11. ראו, למשל: Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, Plagrave Macmillan, New York, 2003, pp. 154, 156, 159-160, 163-165.
12. על הבעייתיות - בעיניים אמריקניות - הטמונה בקיומן של יכולות גרעין בריטיות וצרפתיות ראו: קסינג'ר, עמ' 587-588.
13. Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, p. 300.
14. לשיטתו של קסינג'ר, אפילו בעלות הברית האירופאיות של ארה"ב שאפו לצמצם את חופש הפעולה הפוליטי-גרעיני של ארה"ב כדי למנוע ממנה גמישות ולגרום - אם תפרץ מלחמה גרעינית - להסלמה מלאה. זאת מחשש שבארה"ב יתגלו ספקות בעת משבר, והיא תנטוש את אירופה. ראו: קסינג'ר, עמ' 592.